

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.02

ЧУГУНОВ Ігор, д. е. н., професор, директор Науково-дослідного фінансового інституту, завідувач кафедри фінансів КНТЕУ

ДОВГОСТРОКОВА БЮДЖЕТНА СТРАТЕГІЯ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

Розкрито сутність формування бюджетної стратегії у системі економічної циклічності. Визначено особливості бюджетного регулювання як складової економічного розвитку, а також інституційні засади розвитку фінансово-бюджетних відносин. Розроблено інтегровані бюджетні показники відповідно до темпів економічного зростання у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, дефіцит бюджету, бюджетне регулювання, бюджетне планування, бюджетна політика, бюджетна стратегія, економічна циклічність.

Чугунов И. Долгосрочная бюджетная стратегия в системе экономической цикличности. Раскрыта сущность формирования бюджетной стратегии в системе экономической цикличности. Определены особенности бюджетного регулирования как составляющей экономического развития, а также институциональные основы развития финансово-бюджетных отношений. Разработаны интегрированные бюджетные показатели в соответствии с темпами экономического роста в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная система, доходы бюджета, расходы бюджета, дефицит бюджета, бюджетное регулирование, бюджетное планирование, бюджетная политика, бюджетная стратегия, экономическая цикличность.

Постановка проблеми. Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий періоди, зважаючи на необхідність виконання завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. У процесі пер-

© Чугунов І., 2014

спективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Розробка і реалізація бюджетної стратегії є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни. З метою активізації впливу бюджетної стратегії на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень у сфері бюджетної політики, макроекономічного регулювання слід виокремити праці А. Вагнера, С. Вітте, Дж. М. Кейнса, М. Кондратьєва, П. Кругмана, Е. Меддисона, Л. Мізеса, Д. Норта, В. Родіонової, П. Самуельсона, Є. Слуцького, М. Сперанського, Дж. Стігліца, А. Улюкаєва, Ю. Яковця [1–15].

Питанням фінансової, бюджетної стратегії, державного регулювання соціально-економічного розвитку країни присвячено праці вітчизняних вчених: О. Василика, В. Гейця, А. Гриценка, І. Запатріної, Б. Кваснюка, І. Луїної, І. Лютого, Г. П'ятченко, В. Федосова, С. Юрія, І. Чугунова [16–26] та ін.

Метою статті є розкриття положень щодо визначення довгострокової бюджетної стратегії у системі економічної циклічності.

Матеріали та методи. У науковій статті застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Діалектичний та структурний методи використано для розкриття сутності формування бюджетної стратегії у системі економічної циклічності, методи аналізу, синтезу, статистичний – для розроблення довгострокової бюджетної стратегії.

Результати дослідження. Метою бюджетної стратегії є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Прогнозування бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на довгострокову перспективу.

На початку 1920-х років російський економіст М. Кондратьєв (1892–1938) визначив певну циклічність у довгостроковій динаміці

економічного розвитку, фазу зростання змінює економічний спад з періодом коливання від 40 до 60 років. Наведені коливання отримали назву: кондратьєвські довгі хвилі (К-хвилі). Мають місце певні закономірності у розвитку великих циклів. Перед початком підвищувальної хвилі кожного циклу, як правило, відбуваються суттєві зміни в умовах суспільного розвитку, у тому числі значні соціальні потрясіння, наукові відкриття, революційні процеси, війни. Понижуючі хвилі цих циклів супроводжуються довготривалою економічною депресією [27; 28]. У *табл. 1* наведено довгі хвилі, розраховані на основі динаміки та тенденцій економічної циклічності з кінця XVIII ст.

Таблиця 1

Кондратьєвські довгі хвилі (кінець XVIII – початок ХХІІ ст.)

Порядок	Хвиля, період у часі (роки)	
	підвищувальна	понижуюча
I	з 1787–1794 до 1810–1817	з 1810–1817 до 1844–1851
II	з 1844–1851 до 1870–1875	з 1870–1875 до 1890–1896
III	з 1890–1896 до 1914–1920	з 1914–1920 до 1936–1940
IV	з 1936–1940 до 1966–1971	з 1966–1971 до 1980–1985
V	з 1980–1985 до 2000–2007	з 2000–2007 до 2020–2025 *
VI	з 2020–2025 до 2042–2048 *	з 2042–2048 до 2060–2065 *
VII	з 2060–2065 до 2082–2087 *	з 2082–2087 до 2101–2106 *

* За прогнозом

Досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни залежить від ступеня врахування в бюджетній політиці особливостей інституційного середовища, функціонування фінансово-економічних відносин, динаміки суспільного розвитку. Бюджетне стратегічне планування є одним з вагомих інструментів економічної політики держави, яке ґрунтується на визначенні параметрів формування доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету, управління державним боргом, регулюванні міжбюджетних відносин на перспективний період у взаємозв'язку з основними цілями і завданнями економічного і соціального розвитку держави. Доцільним є формування в країні відповідних інституційних умов для підвищення рівня ефективності бюджетних видатків та результативності бюджетного процесу.

Бюджетна стратегія визначається, виходячи з трьох варіантів довгострокового економічного зростання. Зокрема середній його показник за 2001–2100 рр. становить відповідно 2.3 %, 3.4 та 4.2 %, у тому числі за 2001–2050 рр. – 2.6 %, 3.5 та 4.3 %, за 2051–2100 рр. – 2 %, 3.3 та 4.1 % (*табл. 2*).

Таблиця 2

Довгострокова бюджетна стратегія до 2100 р., %

Рік	Песимістичний сценарій				Базовий сценарій				Оптимістичний сценарій			
	Приріст реального ВВП	Частка доходів бюджету у ВВП	Частка дефіциту бюджету у ВВП	Частка видатків бюджету у ВВП	Приріст реального ВВП	Частка доходів бюджету у ВВП	Частка дефіциту бюджету у ВВП	Частка видатків бюджету у ВВП	Приріст реального ВВП	Частка доходів бюджету у ВВП	Частка дефіциту бюджету у ВВП	Частка видатків бюджету у ВВП
2001–2005*	7.7	27.88	0.94	28.82	7.7	27.88	0.94	28.82	7.7	27.88	0.94	28.82
2006–2010*	1	30.49	2.66	33.15	1	30.49	2.66	33.15	1	30.49	2.66	33.15
2001–2010*	4.3	29.19	1.8	30.99	4.3	29.19	1.8	30.99	4.3	29.19	1.8	30.99
2011–2015*	1.2	30.12	2.02	32.14	1.8	30.6	1.78	32.38	2.4	31.16	1.59	32.75
2016–2020	2.6	30.88	1.82	32.7	3.6	31.54	1.7	33.24	4.6	31.98	1.53	33.51
2011–2020	1.9	30.5	1.92	32.42	2.7	31.07	1.74	32.81	3.5	31.57	1.56	33.13
2021–2025	2	30.12	2.03	32.15	3.2	30.64	1.87	32.51	3.9	31.07	1.72	32.79
2026–2030	2.2	30.38	1.95	32.33	3.6	30.92	1.81	32.73	4.5	31.45	1.66	33.11
2021–2030	2.1	30.25	1.99	32.24	3.4	30.78	1.84	32.62	4.2	31.26	1.69	32.95
2031–2035	2.4	30.3	1.98	32.28	3.8	30.95	1.85	32.8	4.8	31.52	1.74	33.26
2036–2040	2	29.64	2.16	31.8	3.2	30.09	2.01	32.1	4.2	30.58	1.82	32.4
2031–2040	2.2	29.97	2.07	32.04	3.5	30.52	1.93	32.45	4.5	31.05	1.78	32.83
2041–2045	2.3	29.7	2.15	31.85	3.5	30.2	2.02	32.22	4.6	30.64	1.9	32.54
2046–2050	2.5	29.88	2.09	31.97	3.9	30.48	1.96	32.44	5	31.02	1.84	32.86
2041–2050	2.4	29.79	2.12	31.91	3.7	30.34	1.99	32.33	4.8	30.83	1.87	32.7
2051–2055	2.5	29.55	2.15	31.7	3.7	30.14	2.03	32.17	4.6	30.72	1.89	32.61
2056–2060	2.1	28.97	2.21	31.18	3.3	29.52	2.07	32.59	4	30.04	1.93	31.97
2051–2060	2.3	29.26	2.18	31.44	3.5	29.83	2.05	31.88	4.3	30.38	1.91	32.29
2061–2065	1.8	28.52	2.36	30.88	3.1	29.05	2.24	31.29	3.9	29.52	2.16	31.68
2066–2070	2.2	29.04	2.24	31.28	3.5	29.65	2.16	31.81	4.3	30.2	2.1	32.3
2061–2070	2	28.78	2.3	31.08	3.3	29.35	2.2	31.55	4.1	29.86	2.13	31.99
2071–2075	1.9	28.75	2.31	31.06	3.2	29.3	2.23	31.53	4.2	29.88	2.17	32.05
2076–2080	1.7	28.63	2.37	31	3	29.18	2.27	31.45	3.6	29.56	2.21	31.77
2071–2080	1.8	28.69	2.34	31.03	3.1	29.24	2.25	31.49	3.9	29.72	2.19	31.91
2081–2085	1.8	29.18	2.2	31.38	3.1	29.72	2.07	31.79	3.8	30.15	1.92	32.07
2086–2090	2	29.5	2.12	31.62	3.3	30.06	1.99	32.05	4.2	30.73	1.86	32.59
2081–2090	1.9	29.34	2.16	31.5	3.2	29.89	2.03	31.92	4	30.44	1.89	32.33
2091–2095	2.1	29.92	1.99	31.91	3.6	30.5	1.84	32.34	4.4	31.1	1.64	32.74
2096–2100	1.9	29.74	2.05	31.79	3.2	30.28	1.9	32.18	4	30.7	1.72	32.42
2091–2100	2	29.83	2.02	31.85	3.4	30.39	1.87	32.26	4.2	30.9	1.68	32.58
2001–2050	2.6	29.94	1.98	31.92	3.5	30.38	1.86	32.24	4.3	30.78	1.74	32.52
2051–2100	2	29.18	2.2	31.38	3.3	29.74	2.08	31.82	4.1	30.26	1.96	32.22
2001–2100	2.3	29.56	2.09	31.65	3.4	30.06	1.97	32.03	4.2	30.52	1.85	32.37

*За даними Міністерства фінансів України. Джерело: розраховано автором.

Планові показники економічного зростання (приріст реального ВВП) за п'ятирічні, десятирічні періоди визначаються з урахуванням довгострокової, середньострокової, короткострокової економічної циклічності. Найбільшим показником у песимістичному варіанті є 2.4 та 2.3 % у 2041–2050 та 2051–2060 рр. відповідно, найменшим – 1.8 % у 2071–2080 рр. та 1.9 % у 2011–2020, 2081–2090 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 2.6 % у 2016–2020 та 2.5 % у 2046–2050, 2051–2055 рр., найменшим показником – 1.2 % у 2011–2015 рр. та 1.7 і 1.8 % у 2076–2080 та 2061–2065, 2081–2085 рр. відповідно. Найбільшим показником у базовому варіанті є 3.7 та 3.5 % у 2041–2050 та 2031–2040, 2051–2060 рр. відповідно, найменшим – 2.7 % у 2011–2020 рр. та 3.1 і 3.2 % – у 2071–2080, 2081–2090 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 3.9 % у 2046–2050 та 3.8 і 3.7 % – у 2031–2035, 2051–2055 рр. відповідно, найменшим показником 1.8 % – у 2011–2015 рр. та 3 і 3.1 % – у 2076–2080 та 2061–2065, 2081–2085 рр. відповідно. Найбільшим показником у оптимістичному варіанті є 4.8 та 4.5 і 4.3 % у 2041–2050 та 2031–2040, 2051–2060 рр. відповідно, найменшим – 3.5 % у 2011–2020 рр. та 3.9 % у 2071–2080 рр.

Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 5 % у 2046–2050 та 4.8 % у 2031–2035 рр., найменшим показником – 2.4 % у 2011–2015 рр. та 3.6 % у 2076–2080 рр.

Планові показники частки доходів зведеного бюджету визначаються з важливості здійснення бюджетно-податкового регулювання з врахуванням економічної циклічності, у тому числі зменшення податкового навантаження під час економічного спаду порівняно з минулим періодом та збільшення податкового навантаження під час економічного зростання порівняно з минулим періодом. Найбільшим показником у песимістичному варіанті є 30.5 та 30.25 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 28.69 та 28.78 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 30.88 та 30.38 % у 2016–2020 та 2026–2030 рр. відповідно, найменшим – 28.52 та 28.63 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр. Найбільшим показником у базовому варіанті є 31.07 та 30.78 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 29.24 та 29.35 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 31.54 та 30.95 % у 2016–2020 та 2031–2035 рр. відповідно, найменшим – 29.05 та 29.18 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр. Найбільшим показником у оптимістичному варіанті є 31.57 та 31.26 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 29.72 та 29.86 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 31.98 та 31.52 % у 2016–2020 та 2031–2035 рр. відповідно, найменшим – 29.52 та 29.56 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр.

Планові показники частки дефіциту зведеного бюджету визначаються з важливості здійснення бюджетно-податкового регулювання

з врахуванням економічної циклічності, у тому числі збільшення дефіциту бюджету під час економічного спаду порівняно з минулим періодом та зменшення дефіциту бюджету під час економічного зростання порівняно з минулим періодом. Найбільшим показником у песимістичному варіанті є 2.34 та 2.3 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. відповідно, найменшим – 1.92 та 1.99 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 2.37 та 2.36 % у 2076–2080 та 2061–2065 рр. відповідно, найменшим – 1.82 та 1.95 % у 2016–2020 та 2026–2030 рр. Найбільшим показником у базовому варіанті є 2.25 та 2.2 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. відповідно, найменшим – 1.74 та 1.84 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 2.27 та 2.24 % у 2076–2080 та 2061–2065 рр. відповідно, найменшим – 1.7 та 1.78 % у 2016–2020 та 2011–2015 рр. Найбільшим показником у оптимістичному варіанті є 2.19 та 2.13 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. відповідно, найменшим – 1.56 та 1.68 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 2.21 та 2.17 % у 2076–2080 та 2071–2075 рр. відповідно, найменшим – 1.53 та 1.59 % у 2016–2020 та 2011–2015 рр.

Планові показники частки видатків зведеного бюджету визначаються з важливості здійснення бюджетно-податкового регулювання з врахуванням економічної циклічності, у тому числі зменшення податкового навантаження, збільшення дефіциту бюджету під час економічного спаду порівняно з минулим періодом та збільшення податкового навантаження, зменшення дефіциту бюджету під час економічного зростання порівняно з минулим періодом. Найбільшим показником у песимістичному варіанті є 32.42 та 32.24 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 31.03 та 31.08 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 32.7 та 32.33 % у 2016–2020 та 2026–2030 рр. відповідно, найменшим – 30.88 та 31 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр. Найбільшим показником у базовому варіанті є 32.81 та 32.62 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 31.49 та 31.55 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 33.24 та 32.8 % у 2016–2020 та 2031–2035 рр. відповідно, найменшим показником – 31.29 та 31.45 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр. Найбільшим показником у оптимістичному варіанті є 33.13 та 32.95 % у 2011–2020 та 2021–2030 рр. відповідно, найменшим – 31.91 та 31.99 % у 2071–2080 та 2061–2070 рр. Найбільшим показником у п'ятирічних періодах є 33.51 та 33.26 % у 2016–2020 та 2031–2035 рр. відповідно, найменшим показником – 31.68 та 31.77 % у 2061–2065 та 2076–2080 рр.

Бюджетна стратегія є ваговою складовою державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Виходячи зі стратегії

розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі фінансово-бюджетного регулювання економіки, що формується у певному інституційному середовищі та являє собою сукупність таких фінансово-бюджетних і економічних складових, як дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Перетворення системи фінансово-бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фінансової політики удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості архітектоніки фінансової системи.

Бюджетне регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стійкість і збалансованість фінансової системи. Основним завданням бюджетної політики є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. З метою розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного періоду бюджетна політика має визначатися, виходячи з циклічності економічного розвитку, а також зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку.

Впровадження інституційного підходу до дослідження бюджетної політики є важливим та включає визначення ознак інституту бюджетного регулювання, інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування, трансакційних витрат із застосуванням теорії суспільного вибору. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил, еволюція цих інститутів тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління, макроекономічного регулювання. Інститути можна представити як результат процесів, що відбувалися в попередніх періодах часу, і тому вони відповідають насамперед минулому середовищу. Вагомим є визначення ступеня адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від цього залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому.

Якщо під інститутами розуміти обмеження, що накладаються суспільством на певну діяльність, то інституційні зміни у бюджетному

процесі передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу економічного розвитку. Це, зокрема, рівень інвестиційної складової у бюджеті, дефіцит бюджету та структура джерел його фінансування, обсяг та структура дохідної та видаткової частин бюджету. На основні характеристики функціонування та розвитку соціально-економічних систем у площині суспільного життя з його філософськими, правовими, соціальними, психологічними, культурними особливостями безпосередньо впливають прояви тісного зв'язку таких факторів, як: економічна поведінка суб'єктів підприємницької діяльності та чинники, що її визначають; система і структура стимулів та мотивів економічних агентів; норми, принципи, правила економічної поведінки. За таких умов обґрунтована бюджетна політика має бути визначальною у підтримці цілісності бюджетної системи, її збалансованості у середньостроковій перспективі та формуванні дієвого механізму ефективного впливу на поступальний розвиток суспільства. Для цього бюджетна система як адаптивний механізм у системі державного регулювання має спрямовуватися на забезпечення адекватності регуляторних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою розвитку держави та регіонів і на цій основі підвищення добробуту суспільства. Необхідні інститути у сфері державних фінансів формуються у процесі суспільного розвитку, певні функціональні зв'язки, які встановлюються між ними, стають підґрунтям виникнення відповідних фінансових відносин. Інституційне середовище розкриває вплив фінансового механізму на показники економічного і соціального розвитку.

Дослідження взаємозв'язку дієвості бюджетної стратегії у системі державного регулювання та характеристики інституційного середовища країни доводять, що саме інституційне середовище значною мірою створює умови, за яких у межах інституційної архітекtonіки економічної системи вибудовується її складова – інституційна архітекtonіка фінансової системи. Такі умови істотно залежать від низки особливостей країни в історичному та соціокультурному аспектах, становлення інститутів у суспільстві, характеристики його інституційного середовища. При цьому відбувається тісна взаємодія структури та функціонування інститутів ринкової економіки з інститутами фінансової політики та механізмами їх впливу на соціально-економічний розвиток. Інституційна структура бюджетної стратегії еволюціонує разом з інституційною матрицею державного механізму, яка є складовою інституційної системи суспільства. Відповідно до теорії інституціоналізму інституційні зміни не відбуваються дискретно. Для них характерним є поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. Взаємовплив здійснюється між інституційним середовищем суспільства та бюджетною стратегією держави. Позитивні результати запланованих інституційних змін вплинуть на підвищення ефективності механізмів

фінансової політики у системі державного регулювання, в іншому разі можуть виникнути відповідні стани системи фінансового регулювання, які проявляються в утворенні інституційних пустот, розривів, що негативно позначатиметься на суспільно-економічному розвитку.

Досягнення середньо- та довгострокових цілей економічного розвитку держави залежить від ступеня врахування в бюджетній політиці особливостей інституційного середовища суспільства, тому інституційна архітектура бюджетної стратегії має передбачати поліпшення якісних характеристик бюджетних інститутів, які б сприяли розвитку соціально-економічної складової суспільства. Зазначене потребує удосконалення інституційного середовища економічного та бюджетного простору, підготовки відповідних інституційних змін. Важливим аспектом цих змін, який необхідно враховувати при формуванні адекватної інституційному середовищу бюджетної стратегії, є взаємопов'язаність інститутів, їх тісні взаємозв'язки створюють єдину інституційну систему; бюджетний простір у межах інституційної архітектури бюджетної політики є складовою національного інституційного середовища. Зміна одного з інститутів без урахування зв'язків в інституційній системі може призвести до порушення збалансованості інституційного середовища. Запозичений із звичних умов інститут та впроваджений у динамічне середовище архітектури бюджетної стратегії може не дати очікуваного результату, що необхідно враховувати при здійсненні відповідних інституційних змін.

Вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається у тому числі під впливом розвитку інформаційного потенціалу економіки. Архітектура бюджетної стратегії має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура бюджетної стратегії як важлива складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи, що економічна діяльність здійснюється у межах відповідної інституційної моделі, яка є сукупністю взаємопов'язаних інститутів, ефективна модель бюджетної стратегії має спиратися на інституційне середовище суспільства як систему основних економічних, соціальних, політичних, правових положень, що визначаються історією, традиціями, культурою країни. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної стратегії потребує використання адаптивної архітектури системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Ефективне та результативне використання бюджетних коштів також залишається однією з найважливіших проблем планування й виконання бюджету в умовах достатньо обмежених бюджетних ресурсів.

Важливим кроком щодо вирішення цього питання є удосконалення системи управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. Основними завданнями при цьому визначено обґрунтування пріоритетів при розподілі бюджетних ресурсів, застосування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування; оптимізація бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх результативності; впровадження системи контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, системи оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів. Бюджетна політика, яка реалізується через систему бюджетних механізмів, повинна забезпечувати бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Механізм формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання для забезпечення всебічного розвитку суспільства.

Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Останніми роками здійснено вагомі кроки щодо посилення обґрунтованості планування бюджету, його впливу на економічне зростання та соціальний розвиток. З метою найбільш ефективного розподілу бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу, насамперед як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Доцільним є впровадження стратегічного планування в практику роботи головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними належних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди, орієнтовані на результат, з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків.

На сучасному етапі розвитку фінансів необхідне переосмислення сутності бюджетної системи у процесі регулювання економіки, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетної політики та, враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, розробка на основі виявлених особливостей бюджетного процесу нової парадигми системи бюджетного регулювання, з одного боку, як інструменту впливу, з іншого – як об'єкта регулювання економічного розвитку. Розробка і реалізація бюджетної стратегії мають спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань ефективності бюджетних відносин, що безперечно посилить збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів у країні. Інституційна модель бюджетної стратегії має поєднати, виходячи з положень економічної архі-

тектоніки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави. Важливим є проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на визначення основних напрямів та механізмів реалізації бюджетної стратегії у системі державного регулювання з урахуванням особливостей інституційного середовища суспільства, що забезпечуватиме більш повне розкриття сутності фінансово-бюджетних відносин як вагомому інструменту соціально-економічного розвитку країни. Зазначене надасть можливість поглибити розуміння економічної сутності бюджету та бюджетної системи як важливого регулятора економічних процесів, що сприятиме ефективному розвитку фінансово-бюджетних відносин.

Встановлення довгострокових цілей та завдань бюджетної стратегії, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної стратегії на соціально-економічний розвиток держави. Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу, бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому. Разом з тим бюджет як інструмент економічного регулювання має бути збалансованим як у середньо-, так і довгостроковому періодах, що насамперед стосується показників обсягу і структури державного боргу, дефіциту бюджету, дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ, заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності щодо сплати податків і зборів, рівня виконання запланованих показників бюджетів усіх рівнів. З огляду на це існує потреба у посиленні науково обґрунтованого перспективного бюджетного прогнозування й планування та створення теоретичних основ системи бюджетного регулювання, що підвищить якісний рівень функціонування бюджетної системи як одного з основних інструментів державного регулювання економічного розвитку. Використання інституційного підходу при формуванні та реалізації бюджетної стратегії сприятиме прискоренню трансформаційних перетворень у сфері державних фінансів та підвищенню якісного рівня розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві.

Висновки. Бюджетна стратегія є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Бюджетне регулювання має постійно вдосконалюватися та адаптуватися до інституційних перетворень економічного середовища, динаміки і тенденцій суспільного розвитку, економічної циклічності з урахуванням необхідності підвищення рівня збалансованості та ефективності функціонування державних фінансів. Результа-

тивність бюджетної стратегії визначається як перевищення ефективності видатків бюджету над фіскальним впливом доходів бюджету. Значення цього перевищення повинно бути найбільшим. Країни, які здатні певною мірою досягнути зазначеного, мають дієвий фінансовий інструмент економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вагнер А.* Теория финансов / А. Вагнер. — Л. : Петроком, 1993. — 231 с.
2. *Витте С. Ю.* Конспект лекций о народном и государственном хозяйстве / С. Ю. Витте. — М. : Юрайт, 2011. — 629 с.
3. *Кейнс Дж. М.* Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. — М. : Гелиос, 2012. — 352 с.
4. *Кондратьев Н. Д.* Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев ; редкол. Л. И. Абалкин и др. — М. : Экономика, 1989. — 526 с.
5. *Кругман П.* Выход из кризиса есть / П. Кругман ; пер. с англ. — М. : Азбука Бизнес, 2013. — 320 с.
6. *Мэддисон Э.* Контуры мировой экономики в 1-2030 гг. / Э. Мэддисон ; пер. с англ. — М. : Ин-т Гайдара, 2012. — 584 с.
7. *Мизес Л.* Теория экономического цикла / М. Людвиг ; пер. с англ. — Челябинск : Социум, 2012. — 413 с.
8. *Норт Д.* Понимание процесса экономических изменений / Н. Дуглас ; пер. с англ. — М. : Изд. дом Гос. ун-та. — Высшей школы экономики, 2010. — 256 с.
9. *Финансы* / под ред. В. М. Родионовой. — М. : Финансы и статистика, 1995. — 432 с.
10. *Самуэльсон Пол. Э.* Экономика / Пол. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус ; пер. с англ. — 18-е изд. — М. : Вильямс, 2010. — 1360 с.
11. *Слуцкий Е. Е.* Экономические и статистические произведения : избр. / Е. Е. Слуцкий ; пер. с англ. — М. : Эксмо, 2010. — 1152 с.
12. *Сперанский М. М.* План финансов. У истоков финансового права / М. М. Сперанский. — М. : Статут, 1998. — Т.1. — С. 17–106.
13. *Стиглиц Дж. Е.* Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Дж. Е. Стиглиц ; пер. с англ. — М. : Эксмо, 2011. — 512 с.
14. *Улюкаев А. В.* Проблемы государственной бюджетной политики / А. В. Улюкаев. — М. : Дело, 2004. — 544 с.
15. *Яковец Ю. В.* Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. — М. : Наука, 1999. — 448 с.
16. *Василик О. Д.* Теорія фінансів / О. Д. Василик. — К. : НІОС, 2000. — 416 с.
17. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* / за ред. В. М. Гейця. — К. : Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. — 1008 с.
18. *Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований* / под ред. А. А. Гриценко. — Х. : Форт, 2008. — 928 с.
19. *Запатріна І. В.* Бюджетний механізм економічного зростання / І. В. Запатріна. — К. : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. — 528 с.

20. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. Б. Є. Кваснюка. — К. : Ін-т екон. прогнозув.; Форт, 2003. — 424 с.
21. Луїна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І. О. Луїна. — К. : Наук. думка, 2006. — 432 с.
22. Національні фінансові системи в умовах глобалізації / за ред. І. О. Лютого. — Івано-Франківськ : Галицька Академія, 2008. — 308 с.
23. Становлення та розвиток фінансів України. 1917–2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. — К. : НДФІ, 2005. — 784 с.
24. Теорія фінансів / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.
25. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. — К. : НІОС, 2003. — 488 с.
26. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. — К. : НДФІ, 2005. — 259 с.
27. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Д. Кондратьев ; редкол. Л. И. Абалкин, Ю. В. Яковец и др. — М. : Экономика, 2002. — 767 с.
28. Кондратьев Н. Д. Суздальские письма / Н. Д. Кондратьев ; редкол. Ю. В. Яковец и др. — М. : Экономика, 2004. — 879 с.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2014.

Chugunov I. Longterm budget strategy in a system of economic cyclicality.

Background. *One of the main instruments of state regulation of social and economic development is perspective budget planning, that is to develop the main directions of development and use of public funds in the medium and long term, given the need to perform tasks that face society at a certain stage of its development. Conducting targeted fiscal policy involves the introduction of strategic budgeting. During long-term budget planning, the conditions to enhance the effectiveness of state influence on economic development appear.*

Review of scientific sources on the subject allowed us to determine that the development and implementation of the budget strategy is a prerequisite for improving the quality of budget planning process, strengthening budget management impact on socio-economic development. In order to enhance the impact of the budget strategy on socio-economic development of society, efforts aimed at improving balance and budget transparency, efficiency of public spending, improving intergovernmental relations, ensuring the quality of budgets at all levels of effective public financial control have to be used.

Results. *A significant achievement of this research is development of long-term fiscal strategy to 2100. Substantiation of improving budget management, that is constantly adapting to the institutional changes of the economic environment, the dynamics and trends of social development, economic cyclicality.*

Conclusion. *The budget strategy is one of the most important components of state regulation of social and economic development. Budget regulation must be constantly improved and adapted to the institutional changes of the economic environment, the dynamics and trends of social development, economic cyclicality with the need to improve balance and effectiveness of public finances. The efficiency of the budget strategy is defined as the excess of the effectiveness of budget expenditures over the fiscal revenue. The value of this excess should be greatest. Countries that are able to some extent to achieve this have an effective financial tool for economic growth.*

Keywords: budget, budget system, budget revenue, budget spending, budget deficit, budget regulation, budget planning, budget policy, budget strategy, economic cyclicality.

REFERENCES

1. *Vagner A.* Teorija finansov / A. Vagner. — L. : Petrokom, 1993. — 231 s.
2. *Vitte S. Ju.* Konspekt lekcij o narodnom i gosudarstvennom hozjajstve / S. Ju. Vitte. — M. : Jurajt, 2011. — 629 s.
3. *Kejns Dzh. M.* Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg / Dzh. M. Kejns ; per. s angl. — M. : Gelios, 2012. — 352 s.
4. *Kondrat'ev N. D.* Problemy jekonomicheskoy dinamiki / N. D. Kondrat'ev ; redkol. L. I. Abalkin i dr. — M. : Jekonomika, 1989. — 526 s.
5. *Krugman P.* Vyhod iz krizisa est' / P. Krugman ; per. s angl. — M. : Azbuka Biznes, 2013. — 320 s.
6. *Mjeddison Je.* Kontury mirovoj jekonomiki v 1-2030 gg. / Je. Mjeddison ; per. s angl. — M. : In-t Gajdara, 2012. — 584 s.
7. *Mizes L.* Teorija jekonomicheskogo cikla / M. Ljudvig ; per. s angl. — Cheljabinsk : Socityum, 2012. — 413 s.
8. *Nort D.* Ponimanie processa jekonomicheskikh izmenenij / N. Duglas ; per. s angl. — M. : Izd. dom Gos. un-ta. — Vysshej shkoly jekonomiki, 2010. — 256 s.
9. *Finansy* / pod red. V. M. Rodionovoj. — M. : Finansy i statistika, 1995. — 432 s.
10. *Samujel'son Pol. Je.* Jekonomika / Pol. Je. Samujel'son, V. D. Nordhaus ; per. s angl. — 18-e izd. — M. : Vil'jams, 2010. — 1360 s.
11. *Sluckij E. E.* Jekonomicheskie i statisticheskie proizvedenija : izbr. / E. E. Sluckij ; per. s angl. — M. : Jeksmo, 2010. — 1152 s.
12. *Speranskij M. M.* Plan finansov. U istokov finansovogo prava / M. M. Speranskij. — M. : Statut, 1998. — T.1. — S. 17–106.
13. *Stiglic Dzh. E.* Krutoe pike: Amerika i novyj jekonomicheskij porjadok posle global'nogo krizisa / Dzh. E. Stiglic ; per. s angl. — M. : Jeksmo, 2011. — 512 s.
14. *Uljukaev A. V.* Problemy gosudarstvennoj bjudzhetnoj politiki / A. V. Uljukaev. — M. : Delo, 2004. — 544 s.
15. *Jakovec Ju. V.* Cikly. Krizisy. Prognozy / Ju. V. Jakovec. — M. : Nauka, 1999. — 448 s.
16. *Vasylyk O. D.* Teorija finansiv / O. D. Vasylyk. — K. : NIOS, 2000. — 416 s.
17. *Ekonomika* Ukraïny: strategija i polityka dovgostrokovogo rozvytku / za red. V. M. Gejcja. — K. : In-t ekon. prognozuv.; Feniks, 2003. — 1008 s.
18. *Institucional'naja* arhitektonika i dinamika jekonomicheskikh preobrazovanij / pod red. A. A. Gricenko. — H. : Fort, 2008. — 928 s.
19. *Zapatrina I. V.* Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostannja / I. V. Zapatrina. — K. : In-t soc.-ekon. strategij, 2007. — 528 s.
20. *Rol' derzhavy u dovgostrokovomu ekonomichnomu zrostanni* / za red. B. Je. Kvasnjuka. — K. : In-t ekon. prognozuv.; Fort, 2003. — 424 s.
21. *Lunina I. O.* Derzhavni finansy ta reformuvannja mizhbjudzhetnyh vidnosyn / I. O. Lunina. — K. : Nauk. dumka, 2006. — 432 s.
22. *Nacional'ni* finansovi systemy v umovah globalizacii' / za red. I. O. Ljutogo. — Ivano-Frankivs'k : Galyc'ka Akademija, 2008. — 308 s.
23. *Stanovlennja ta rozvytok finansiv Ukraïny. 1917–2003* / G. O. P'jatachenko, L. V. Kuharec'. — K. : NDFI, 2005. — 784 s.
24. *Teorija finansiv* / pa red. V. M. Fedosova, S. I. Jurija. — K. : Centr uchbov. l-ry, 2010. — 576 s.
25. *Chugunov I. Ja.* Bjudzhetnyj mehanizm reguljuvannja ekonomichnogo rozvytku / I. Ja. Chugunov. — K. : NIOS, 2003. — 488 s.
26. *Chugunov I. Ja.* Teoretychni osnovy systemy bjudzhetnogo reguljuvannja / I. Ja. Chugunov. — K. : NDFI, 2005. — 259 s.
27. *Kondrat'ev N. D.* Bol'shie cikly konjunktury i teorija predvidenija / N. D. Kondrat'ev ; redkol. L. I. Abalkin, Ju. V. Jakovec i dr. — M. : Jekonomika, 2002. — 767 s.
28. *Kondrat'ev N. D.* Suzdal'skie pis'ma / N. D. Kondrat'ev ; redkol. Ju. V. Jakovec i dr. — M. : Jekonomika, 2004. — 879 s.